

MALÁ VIKTÓRIA

A KÉMIA MEGJELENÉSI MÓDJAI A KRIMIKBEN

Írásomban azzal foglalkozom, hogy hogyan jelent meg a kémia a 19. század végén és a 20. század elején kibontakozó új műfajban, a klasszikus detektívtörténetben, illetve hogy hogyan hatott egymásra a természettudomány és a krimirodalom ebben, majd az ezt követő időszakok konkrét műveiben. A legnépszerűbb detektívtörténeteket veszem alapul, Arthur Conan Doyle novelláit és regényeit, Agatha Christie műveit, illetve Alan Bradley történeteit. Többek között az is érdekelni fog, hogy vajon ezek a krimiírók mennyire hűen rögzítették a korabeli kriminalisztika állapotát.

A KÉMIA MINT A DETEKTÍV HOBBIJA

Jelképes, hogy a Doyle-történetek világhírű magánnyomozója, Sherlock Holmes és társa, Dr. John H. Watson első találkozása tudományos környezetben, mégpedig egy laboratóriumban történik. A *bíborvörös dolgozószoba* első fejezetében Watson így írja le találkozásukat:

„Széles, magas terem volt, telis-tele üvegcserékkel. Hatalmas alacsony asztalok voltak mindenfelé, megrakva lepárlóedényekkel, kémcsövekkel és kékes lánggal égő Bunsen – égőkkel.

A helyiségben egy ember volt csak, aki munkájába merülve állt az egyik asztalnál. Amint lépéseinket meghallotta, hangozan felkiáltott:

– Megvan! Megvan! – Kémcsövel a kezében rohant felénk. – Fölfedeztem egy reagenst, amely hemoglobinnal üledéket képez! Ha kincset talál, azt sem mondhatta volna nagyobb örömmel.

– Dr. Watson, Sherlock Holmes – mutatott be minket Stamford egymásnak.

– Örvendek – szólt Holmes kedvesen, miközben erősen megszorította a kezemet. – Ön Afganisztánban volt, amint látom.

– Honnan tudja? – kérdeztem csodálkozva.

– Mindegy – válaszolt Holmes nevetve. – Most a hemoglobinról van szó. Ön biztosan megérti felfedezésem jelentőségét” (Doyle, 2007a, 6).

A két férfi első találkozásának nemcsak színhelye utal a kémia tudományára. Holmes épp hemoglobinnal kísérletezik – tehát az olvasó azonnal megismerkedik a detektív kedvenc időtöltésével. Logikus következtetései is, melyeknek köszönhetően kiváló vegyész és nyomozó, megmutatkoznak már a regény elején.

Sherlock Holmes gyakran végzett kémiai kísérleteket. Lakótársa, Dr. John H. Watson számolt be erről a tudományos hobbirol.

A *Musgrave-szertartás* c. novellában ezt olvashatjuk:

„Szobáink mindig tele voltak vegyszerekkel és hajdani bűnügyek ereklyéivel, és ezek a legváratlanabb pontokon bukkantak fel, például a vajtartóból kerültek elő, vagy még ennél is kevésbé kívánatos helyekről” (Doyle, 2007a, 275).

Watson *Az eltűnt vőlegény* c. novellában is hasonló környezetben festi le barátját:

„Már majdnem hat óra volt, amikor elszabadultam, és az első kocsi a Baker Streetre hajtattam, azon izgulva, nehogy lemaradjak a kis rejtély leleplezéséről. Sherlock Holmest azonban még egyedül találtam, amint hosszú, vékony tagjaival a karosszék mélyébe kuporodva szendergett. Az asztalon sorakozó lombikok, kémcsövek, a sósav átható, tiszta szaga mind arról árulkodott, hogy a napot egyik kedvenc foglalatosságával, vegytani kísérletezéssel töltötte” (Doyle, 2007a, 122).

Arthur Conan Doyle Holmes-történetei át vannak itatva a kémia tudományával. A vegyészlet megjelenik a nyomozásnál, a detektív kémiai kísérleteinél, analitikai vizsgálatoknál, illetve a mérgezőes gyilkosságoknál.

Hasonló a helyzet Alan Bradley könyveinek főszereplőjével, Flaviával is. A félárva kislány pusztán tizenegy éves, de kimagasló kémiai ismeretekkel rendelkezik. Idejének nagy részét a kastélyszerű házuk laboratóriumában tölti. A lepárló edények, lombikok és kémcsövek között kifejezetten otthonosan mozog. A Flavia-sorozat harmadik részében, *A jósnő kristálygömbjében* például a következőt olvashatjuk:

„Csörös üvegedényekkel, üvegburkákkal és Erlenmeyer-lombikokkal körülveve pillantok fel türelmetlenül a mikroszkópomból, éppúgy, mint az úknagybátyám, Tarquin de Luce teszi a róla készült portréján, amely még mindig a képgalériában függ a falon Buckshaw-ban” (Bradley, 2015, 21).

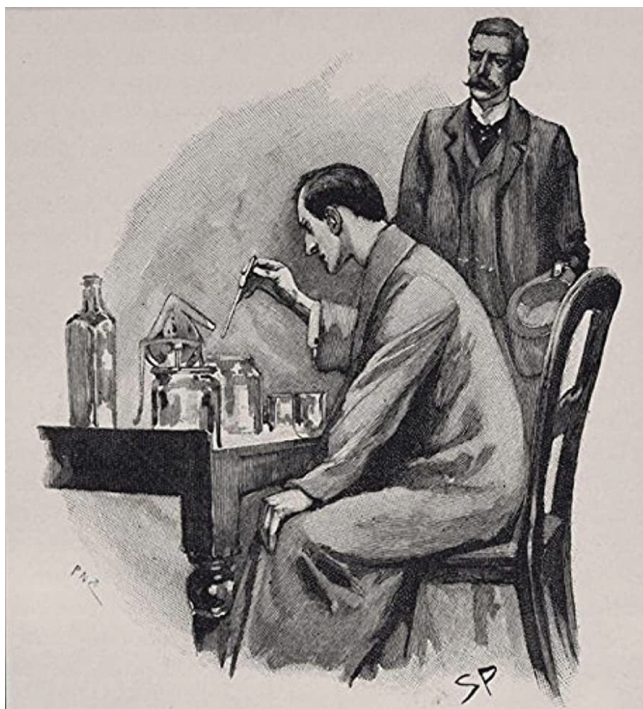
A történeteket Flavia narrálja, ezáltal az olvasó betekintést nyer a kislány gondolkodásába is. Különböző asszociációkból, megjegyzésekből is láthatjuk, mennyire mindennapos számára a kémia világa. Például a következő idézetben a *De mi került a pitébe?* -ből arról morfondírozik, hogy vajon miért ne lehetne egy fogadónak kémiai nevet adni:

„Miért ne lehetne valami gyakorlati haszonnal járó nevet adni, mondjuk Tizenhárom Szénatom? Olyan nevet, amely mankó az emlékezetnek? A tridecillen tizenhárom szénatom van, és a hidridje a mocsárgáz. Igazán praktikus név egy fogadónak! De a Tizenhárom Gácsér, de tényleg! Milyen ember az, aki egy madárról ad nevet?!” (Bradley, 2013, 99).

Az *Elég már az árnyakból* c. regényben még karácsonyra is laboratóriumi segédeszközöket kért a Téalapótól:

„– Mit hoz az idén a Téalapó? – fordult felém hirtelen. – Netalán egy szép babát, különböző babaruhákkal?

Na persze, egy szép babát! Mit képzelsz rólam?

| Fotó: <https://www.nature.com>

makológiai ismeretekre tett szert, illetve számos gyógyszerészeti balesetnek lehetett a szemtanúja. Ahogy könyvei egyre népszerűbbé váltak, felhagyott a gyógyszerészeti munkával és a vegyszerekről szerzett ismereteit a krimiírásnál használta ki (Blakemore, 2016). Talán túlzás lenne azt állítani, hogy az író Holmेशoz és Flaviához hasonlóan hobbiként tekintett a kémiára, mégis intenzív érdeklődése e tudományág iránt mutat némi párhuzamot e két nagyszerű nyomozó tudásával.

VEGYSZEREK ÉS KIMUTATÁSUK

A legtöbb klasszikus detektívtörténet alapvető struktúrája a következő: adott egy világ, amely látszólag nem tér el az olvasótól, a racionalitás és a fizika törvényei uralkodnak benne. A társadalom reális, működőképes mindaddig, míg be nem következik egy bűncselekmény. Ilyenkor megérkezik a hős – a nyomozó, aki megoldja a rejtélyt, rájön arra, ki, mikor, hol, hogyan és milyen eszközökkel követte el a bűntettet. Segítségére siet csalhatatlan észjárása, a kemény munka és olykor a szerencse. A nyomozás folyamata az olvasó elé tárul, ami ösztökéli őt a megoldás keresésére. Lényegében a detektívregények olvasói egy intelligenciateszt résztvevőivé válnak (Xu, 2013, 60). A nyomozó munkája rendszerint az árulkodó jelek gyűjtéséből és a következtetések levonásából áll. A klasszikus iskola a jelölő-jelölt közötti ok-okozati viszonyra épül, ahol minden jel ugyanannyira fontos.

Az általam vizsgált történetekben a vegyszerek ebben a jelrendszerben kiemelkedő helyet kapnak, és különféle funkciót tölthetnek be. Erősítik például a klasszikus krimi műfaji szabályrendszeréből fakadó azon sajátosságát, hogy benne minden egyes mondat két különböző, ellentétes célt szolgál. Az olvasók és a nyomozók megtévesztését is szolgálja, hiszen az egyik legszigorúbb műfaji szabály, hogy a gyilkos kiléte, illetve a gyilkosság összes körülménye csak a történet legvégén derülhet ki. Azon krimik, melyekre jellemző a kémiai anyagok szerepeltetése, az esetek többségében tudományos, kémiai, toxikológiai és kriminalisztikai nyelvezet használnak, főként a rejtély magyarázatánál, amikor a mesterdetektív feltárja az igazságot. A detektív környezet és az olvasó is megismeri azokat a kémiai vegyületeket vagy leírt kémiai folyamatokat, amelyeknek a rejtély szempontjából valamilyen szerepük van. A megértés feltétele tehát ezen természettudományi jelenségek tisztázása.

A Katedra januári számában megvizsgálom, hogyan jelennek meg a különféle vegyszerek, főleg a mérgek a Doyle-, a Christie- és a Bradley-történetekben és azt, hogy milyen funkciót töltenek be a bűnügyi cselekmény alakításában, különösen a zárószakasz, a rejtély megoldásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bradley, Alan (2015): *A jósnő kristálygömbje*. Szeged, Maxim Könyvkiadó, ISBN 978-963-261-621-6.
- Bradley, Alan (2013): *De mi került a pitébe?* Szeged, Maxim Könyvkiadó, ISBN 978-963-261-323-9.
- Doyle, Arthur Conan (2007a): *Sir Arthur Conan Doyle összes Sherlock Holmes története 1.* Szeged, Szukits Könyvkiadó, ISBN 963-9278-01-7.
- Xu, W. (2013): Edgar Allan Poe and His Detective Fictions. In: *Studies In Literature and Language*, 2013/7, no. 2., ISSN 1923-15.
- Blakemore, Erin (2016): *Agatha Christie, Pharmacist*. Url: <https://daily.jstor.org/agatha-christie-pharmacist/> (Letöltés ideje: 2022.11.03.)

– Az igazság az, hogy egy Riggs-generátorban és egy Erlenmeyer-kémcsőkészletben reménykedem – mondtam. – A kémcsövekből sosem elég“ (Bradley, 2015, 141).

Flavia nyelvezetét gyakran gazdagítják kémiai metaforák, például mikor saját családjáról beszél ugyanebben a regényben: „hiányzik a de Luce-okból valami vegyi kötés, ami blokkolja a nyelvüket valahányszor a szeretetüket kéne kifejezni. Nem valószínű, hogy egyetlen de Luce is valaha kimondaná a másíknak, hogy szereti, mert ennyi erővel a Himalája valamelyik csúcsa is a másik fölé hajolhatna, és édes semmiséget súghatna a szomszédos sziklának“ (Bradley, 2013, 333).

Agatha Christie regényeiben és novelláiban a detektívek, ellentétben a Doyle- és a Bradley-történetekkel, nem a kémia szerelmesei. A Christie-krimik pontos tudományos feljegyzései azonban arra engednek következtetni, hogy az író az említett szerzőtársaihoz hasonlóan tájékozott volt a kémia területén.

Bár Christie nem kapott gyógyszerészeti képzést, az első világháború alatt önkéntes ápolónőként dolgozott a Torquay Vöröskereszt Kórházban. Itt betekintést nyert a gyógyszerészet világába, mely hamar lenyűgözte őt. Rengeteget tanult, végül letette a gyógyszerügyi asszisztens vizsgát is, és a második világháború alatt már gyógyszerárban dolgozott. Több ezer órán keresztül értékes far-